

LJZA viedoklis par IZM konceptuālā ziņojuma projektu “Par konceptuāli jauna doktorantūras ietvara un jauna promocijas procesa ieviešanu Latvijā”

Latvijas Jauno zinātnieku apvienība (LJZA) ir iepazinusies ar doktorantūras un promocijas procesu izmaiņu konceptuālā ziņojuma projektu. Esam līdzdarbojušies darba grupā, kuras ietvaros šis ziņojuma projekts ir tapis. Šajā dokumentā formulējam savu viedokli, cenšoties arī izskaidrot būtiskākās izmaiņas un to radītās iespējas. Šo viedokli kopā ar komentētu konceptuālā ziņojuma projektu iesniegsim Izglītības un zinātnes ministrijai. Vēlamies uzsvērt, ka doktorantūras un promocijas procesiem jau sen bija nepieciešamas pārmaiņas. Daudzas no šīm nepilnībām jaunie zinātnieki ir pieredzējuši paši, studējot doktorantūrā. Uz izmaiņu nepieciešamību ir norādījuši arī Pasaules Bankas eksperti [1]. Konceptuālā ziņojuma projekts piedāvā izmaiņas, kas daudzas no konstatētajām nepilnībām atrisinātu, lai arī publiski šobrīd skaļi izskanējis tikai promocijas darba valodas jautājums, par ko LJZA ir paudusi arī savu viedokli [2]. Daudzas no piedāvātajām izmaiņām pamato Zalcburgas principi [3], par kuru ieviešanas nepieciešamību doktorantūras studijās vienojušies Eiropas augstākās izglītības telpas pārstāvji.

Būtiskākā pārmaiņa izmaiņu piedāvājumā saistās ar doktorantūras un promocijas procesa apvienošanu. Šobrīd doktoranti var pabeigt doktora studiju programmu, bet neiegūt grādu. Tā iegūšanai ir paredzēts atsevišķs promocijas process. Šī situācija rada lielu skaitu doktora studiju programmu absolventu, kas vairs nav studenti, kuru tālākai darbībai (pētījumu veikšanai un promocijas darba rakstīšanai) vairs nav finansējuma un kuri netiek līdz doktora grādam. Ziņojumā tiek piedāvāts promociju integrēt studiju programmā, uzsverot oriģinālu zinātnisko rezultātu - promocijas darbu - kā doktorantūras pamatu, bet tā aizstāvēšanu - kā sekmīgu programmas noslēgumu.

Otrā būtiskākā pārmaiņa ir doktorantūras programmu institucionalizācija doktorantūras skolās. Ziņojums piedāvā veidot jauna veida struktūrvienības, ko sauktu par doktorantūras skolām. Tām ar šobrīd augstskolās pastāvošajām doktorantūras skolām bieži līdzīgs ir tikai nosaukums. Diemžēl, lasot ziņojumu tā esošajā redakcijā, rodas vājš priekšstats par doktorantūras skolu formu un organizāciju. Tāpēc šeit ieskicējam LJZA viedokli par to, kā šīs struktūrvienības varētu izskatīties. To funkcijas ietvertu

- uzņemšanas konkursa organizēšanu,
- programmu pārraudzību,
- studiju kursu komponentes īstenošanu (potenciāli arī sadarbībā ar citām doktorantūras skolām),
- doktorantu un viņu darba vadītāju pilnveides uzraudzību,
- promocijas procesa organizēšanu.

Mūsaprāt, doktorantūras skola būtu struktūra, kas nodrošinātu kritisko masu un resursus doktorantu sagatavošanai atbilstoši jomas starptautiskajām prasībām. Attiecīgi, doktorantūras skolu veidotu viena vai vairākas institūcijas, kas nodarbina zinātniekus un vēlas piesaistīt

doktorantus. Tās varētu būt gan dažādas augstākās izglītības institūcijas, gan zinātniskie institūti, gan inovatīvi uzņēmumi vai uzņēmumu asociācijas. Visas šīs puses savstarpēji vienotos par saprātīgu kopīgās doktorantūras skolas pārvaldības modeli. Katrai pētniecības jomai ir atšķirīgas iesaistītās puses, tāpēc uzskatām, ka katrai doktorantūras skolai jābūt saistītai ar vienu doktorantūras programmu jeb doktorantūras skola nav nošķirama no programmas un otrādi. Protams, neierobežojot skolu sadarbības iespējas. Tā kā būtiska doktorantūras daļa ir arī studiju komponente, doktorantūras skolai būtu jābūt augstākās izglītības iestādes struktūrvienībai, kura būtu vienojusies par kopīgas doktorantūras skolas īstenošanu ar pārējiem konkrētās jomas pārstāvjiem, piemēram, citām AII, institūtiem utml. Skola saņemtu valsts budžeta finansējumu, lai īstenotu iepriekš uzskaitītās funkcijas, to skaitā finansētu doktorantu grantu veidā. Izšķirošs kritērijs doktorantūras skolu izveidei būtu vairāku prasību kopums, ko raksturo atslēgvārds “kritiskā masa”. Mūsuprāt, doktorantūras skolai kā minimums būtu jābūt pietiekošai lielai, lai tā spētu pulcināt jomas pārstāvjus, kuru vidū ir vismaz 50 doktori (potenciālie disertāciju vadītāji), iepriekšējo 6 gadu laikā iesaistītajās institūcijās ir aizstāvētas vismaz 90 disertācijas, publicēti vairāk kā 100 žurnālu raksti WoS/Scopus datubāzēs, piesaistīti pētniecības un attīstības projektu un līgumdarbu līdzekļi vairāk kā 3,6 milj. EUR apmērā. Lai sasniegtu “kritisko masu”, jau šobrīd daudzviet Eiropā doktorantūras programmas un doktorantūras skolas aptver vairākas nozares vai pat visu nozaru grupu. Kā piemērus var minēt Aalto Universitāti Somijā [4] un Kopenhāgenas Universitāti Dānijā [6].

Kā būtisks akcents ziņojumā parādās horizontālo prasmju apguves kursu iekļaušana doktorantūras programmās. Neskatoties uz to, vai jaunie doktori darba gaitas turpinās akadēmiskajā vidē, uzņēmumā vai publiskajā sektorā, viņi būs augstas kvalifikācijas speciālisti. Mūsdienās reti iedomājama vide, kur speciālistiem nav jāspēj rakstīt sarežģīta satura dokumenti, jāgatavo projektu pieteikumi vai tie jāīsteno, jāsadarbojas ar citiem speciālistiem vai jāvada komanda. Šādu un citu horizontālo prasmju apguvei nepieciešamo kursu organizēšana būs doktorantūras skolu pienākums. Ja skola ir izpildījusi kritērijus par kritiskās masas nodrošināšanu, tad kļūst iespējams piesaistīt arī kvalificētus pasniedzējus ar atbilstošu kvalitāti. Par doktoranta tēmai atbilstošu zināšanu un prasmju apguvi ziņojumā principā netiek runāts. Tā kā katra doktoranta tēma parasti ir ļoti specifiska, tad doktorantūras ietvaros nav iespējams veidot tematiskos kursus, kas būtu piemēroti lielam doktorantu skaitam. Mūsuprāt, tāpat kā daudz kur Eiropā, doktorantiem būtu jāļauj apgūt iepriekš neapmeklēti zemāka līmeņa programmu kursi, kas atbilst viņu izvēlētajā pētījuma tematikai, protams, tikai ar darba vadītāja un doktorantūras skolas piekrišanu. Kā otra tematisko zināšanu apguves iespēja ir minama starptautisko vasaras/ziemas skolu un darbnīcu apmeklēšana.

Vēl viens svarīgs aspekts, kas ziņojumā diemžēl netiek minēts, bet šajā pārmaiņu brīdī nedrīkst tikt aizmirsts, ir saistīts ar doktorantūras finansējuma avotiem. Ziņojums primāri apraksta vienu situāciju – valsts budžeta finansējums doktorantiem granta formā, kas būtu ievērojami lielāks kā šī brīža budžeta stipendija, tāpēc konkurētspējīgāks darba tirgū. Mēs atbalstām pāreju uz atalgojumu stipendijas vietā, jo doktorantūra ir pirmais nopietnais topošā zinātnieka karjeras posms un šajā laikā svarīgas kļūst koleģiālas attiecības un arī sociālās garantijas. Vērts atzīmēt, ka ziņojumā papildus atalgojuma sadaļai (60% no granta), plānots finansējumā iekļaut arī daļu institūcijai, kurā norisinās doktora darba izstrāde, darbam nepieciešamajiem materiāliem un mobilitātei (10%) un doktorantūras skolai (tajā iekļaujot administrāciju, kursus doktorantiem, doktora darbu vadītājiem un promocijas procesu) (30%). Mūsuprāt, valsts budžeta finansējumam

jāveido pamats, kas ļautu uzturēt doktorantūras skolas un tajās nodrošināt minimālo doktorantu skaitu. tomēr uzskatām, ka nepieciešams aprakstīt doktorantūras iespējas arī ar vēl divu citu veidu finansējumiem.

Kopā mēs redzam trīs finansējuma avotus doktorantiem:

- valsts budžeta finansējums grantu formā,
- pētniecības projektu finansējums,
- trešo pušu (pašu doktorantu, uzņēmumu utt.) finansējums.

Pirmais no šiem ir jau aprakstīts iepriekš. Otrais - pētniecības projektu finansējums - tipiski jau ietver atalgojumu doktorantam, viņa institūcijai, materiāliem un komandējumiem. Doktorantūras skolas izdevumi būtiski nemainās, ļaujot programmā studēt šādam doktorantam, turklāt tas palīdz sasniegt nepieciešamo "kritisko masu". Jau šobrīd valsts budžeta finansēto Fundamentālo un lietišķo pētījumu projektos un Valsts pētījumu programmu projektos nosacījumi liek nodarbināt aptuveni 200 studējošos, primāri, doktorantus. Tam papildus vēl ir virkne Eiropas struktūrfondu projektu, Apvārsnis 2020 un citi projekti ar līdzīgiem nosacījumiem. Uzskatām, ka šiem doktorantiem jāļauj studēt doktorantūras skolās bez ierobežojumiem un bez papildus maksas neatkarīgi no valsts budžeta doktorantu grantu saņēmējiem. Trešais finansējuma veids - trešās puses līdzekļi. Tie var būt privātie līdzekļi, ārēja stipendija vai cits finansējums, uz kuru attiektos doktorantūras skolas izstrādāti nosacījumi.

Skaidrs, ka kopējais doktorantūras finansējums ir viens no sāpīgākajiem jautājumiem un piedāvātais doktorantūras modelis paredzētu būtiskas izmaiņas. Kā iepriekš minējām, būtisku daļu doktorantu jau šobrīd finansē projektu līdzekļi. Šobrīd ziņojumā iezīmētas doktora studijas četru gadu garumā ar finansējumu doktorantam par pussslodzi. Lai efektīvi izmantotu finansējumu, uzskatām, ka būtu jāstimulē doktora darbu izstrādāšana 3 gadu laikā. Valsts budžeta doktorantūras grantiem būtu jāsniedz finansējums darbam pilnā slodzē 3 gadu garumā. Jau šobrīd lielākā daļa valsts budžeta pētniecības projekti ir 3 gadus gari un ļauj pilnvērtīgi finansēt doktorantūras studijas 3 gadu garumā. Mēs uzskatām, ka nepilnas slodzes doktorantūra traucē gan sākotnēji piesaistīt konkurētspējīgākos doktorantus, gan traucē doktorantiem strādāt visu doktorantūras periodu ar pilnu atdevi. Saglabājot doktorantūras finansējumu esošajā apmērā, bet īstenojot jauno modeli, doktorantu grantus varētu piešķirt pāris simtiem doktorantu. Kopā ar valsts budžeta projektu finansētajām vietām tas veidotu aptuveni 500 doktorantu pozīcijas. Pateicoties šādām labi finansētām doktorantu pozīcijām, būtu izpildīti priekšnosacījumi, lai apturētu un stabilizētu jauno doktoru skaita kritumu, kas novērojams pēdējos gados [6,7], ļaujot katru gadu sagaidīt vairāk kā 150 doktora darbu aizstāvēšanas. Tomēr jānorāda, ka ar šādu finansējumu gan būs par maz, lai virzītos uz zināšanu ekonomiku, kas ir viens no nākamā Nacionālā attīstības plāna uzdevumiem.

Tāpat būtisks jautājums, kas necīgi ieskicēts ziņojuma projektā, saistās ar pāreju uz jaunveidoto sistēmu. Mēs uzskatām, ka tai jābūt rūpīgi izdiskutētai un skaidrai, vienlaikus pietiekoši raitai un ambiciozai. Doktorantūras kvalitāte tuvākajos gadu desmitos noteiks mūsu valsts un sabiedrības virzību uz ilgtspējīgu, zināšanās balstītu attīstību, kas nav iedomājama bez izcilas zinātnes, inovatīviem uzņēmumiem, viedas pārvaldības un kritiski domājošas sabiedrības. Tāpēc izmaiņām jābūt ieviestām pēc būtības, kvalitatīvi un skaidri definētā termiņā.

Latvijas Jauno zinātnieku apvienība
Rīgā, 2019. gada 5. decembrī.

- [1] Doktora līmeņa studijas un promocijas sistēma Latvijā, Andrē Sursoka (2016)
https://izm.gov.lv/images/izglitiba_augst/Pasaules_Banka/Doktora_limena_studijas_un_promocijas_sistema_Latvija.pdf
- [2] LJZA komentārs par valodas prasībām promocijas darbam <http://liza.lv/liza-komentars-par-valodas-prasibam-promocijas-darbam/>
- [3] Zalcburgas principi un rekomendācijas to ieviešanai.
<https://eua.eu/resources/publications/626:salzburg-2005-%E2%80%93-conclusions-and-recommendations.html> un <https://eua.eu/resources/publications/615:salzburg-ii-%E2%80%93-recommendations.html>
- [4] Aalto Universitātes doktorantūras programmas. <https://www.aalto.fi/en/research-art/doctoral-programmes>
- [5] Kopenhāģenas Univeristātes doktorantūras skolas <https://phd.ku.dk/english/contact/>
- [6] IZM pārskats par Latvijas augstāko izglītību 2018.gadā, 67.lpp
https://www.izm.gov.lv/images/statistika/augst_izgl/Augstakas_izglitibas_LV_parskats_2018.pdf
- [7] drclub.lv statistika par iegūtajiem doktora grādiem <http://www.drclub.lv/>